מלך ראַוויטש

גימנאַזיע

(דאָס מעשה-בוך פֿון מייַן לעבן)

GYMNAZYE

Dit verhaal van Melech Ravitch komt uit het eerste deel van *Dos Maise-boech foen main lebn*.
In Grine Medine 59/60 staat een vertaling in het Nederlands van Willy Brill onder de gelijknamige titel *Gymnasium*. De gescande tekst is afkomstig uit de Spielberg Digitale Jiddisje Bibliotheek.

www.grinemedine.nl

גימנאַזיע

„גימנאַזיום״, אָדער יידישלעך „גימנאַזיע״, קלינגט ערגעץ ווייט־ווייט צוריק אין דער יידישער געשיכטע אַריין, ביז העט צו די צייטן פון די חשמונאים, ווען מען האָט נאָך גוט געוווּסט דעם אורטייטש פון דעם וואָרט, וואָס איז גריכיש און איז געקומען פון „גימנאָס״, וואָס עס מיינט: נאַקעט, רחמנא־לצלן, כלומר: איבונגען נאַקעטערהייט. דער באַטייט פון דעם וואָרט ביז עס האָט אין סוף ניינצנטן און אָנהייב צוואַנציקסטן יאָר־הונדערט דערגרייכט אין די יידישע שטעטלעך אין גאַליציע, האָט דורכגע־מאַכט אַ סך גילגולים, און פאָרט איז עס פאַרן פרומען יידישן אויער גע־בליבן טריפה ווי דאָס חזירל אין מודיעין, וואָס האָט אַרויסגערופן דעם אויפשטאַנד פון די מכבים. אָבער דאָך איז געווען אַ כישוף אין דעם, שטאַר־קער ווי די אָרטאָדאָקסישע פרומקייט.

והא ראיה: דריי זין און דריי טעכטער האָט געהאַט מיין זיידע פון רעדים און די קינדס־קינדער פון פיר פון די דאָזיקע זין און טעכטער זע־נען געווען תלמידים אין גימנאַזיעס. שטאַרקער ווי דער להט החרב המת־הפכה פון די חסידים, וואָס האָבן זיך אָוועקגעשטעלט ביי די טויערן פון די יידישע שטיבער, נישט אַרויסצולאָזן פון זיי די קינדער לתרבות רעה פון די גימנאַזיעס — האָט זיך אַרויסגעוויזן דער כישוף זייערער, די אויס־זיכט צו ווערן דאָקטער, אַן אינזשעניער, אַן אַדוואָקאַט, אַ הויכער באַ־אַמטער אין דער מלוכה.

אַ גימנאַזיע־פייער האָט אַרומגעכאַפּט די יידישע שטעט און שטעט־לעך אין גאַליציע. צוערשט האָט אָט דאָס פייער אין מיין רעדים אַריינ־געכאַפּט כמעט אַלע קינדער פון מיין זיידנס משפחה און שפּעטער איז עס שוין אַראָפּ אין די שוסטער־געסלעך אויך. אין אָנהייב האָט מען זיך גע־היטן צו ווייזן אין שטעטל מיט די גראַנאַטענע מונדירן, די שטייפע, קיי־לעכדיקע היטלען, ווי די היטלען פון די עסטרייכישע אָפיצירן, די שינעלן

און די זילבערנע פּאַסקעס אויפן היוכן קרעגעלע פון מונדיר ביז דער פער־טער קלאַס און גאָלדענע פון דער פינפטער אָן. וואָס אַ קלאַס אַלץ אַ פּאַ־סעק מער אויפן קאָלנער פון מונדיר־רעקל. כדי צו שיקן אַ קינד אין גימ־נאַזיע האָט מען עס געמוזט האַלטן אין גרעסערע דערבייאיקע שטעט, אין יעריסלאַוו, פּשעמישל, קראָקע, טאַרנע, לעמבערג אַפּילו. און דאָס האָט געקאָסט געלט. אַמאָל דעם לעצטן גראָשן. אַבי גימנאַזיע. יאָ — צוערשט האָט מען זיך געהיטן און די גימנאַזיסטן האָבן זיך נישט באַוויזן אין שיל און אַפּילו נישט אין גאַס אין די מונדירן, אַז זיי זענען געווען אויף יום־טוב, אָדער וואַקאַציע אין דער היים. גיין אין גימנאַזיע האָט דאָך געהייסן „שרייבן אום שבת”. דער ערשטער גימנאַזיסט אין שיל האָט טאַקע באַ־קומען מיט אַ שטיין אין קאָפּ אַריין, אָבער דער צווייטער האָט שוין אויך צוריקגעוואָרפן אַ שטיין, און אַזוי אַ דריטער און אַ פערטער און מען האָט זיך צוגעוווינט. גימנאַזיע האָט געזיגט און קיין קנאים ווי מתתיהו הכהן זענען נישט אויפגעשטאַנען.

נאַטירלעך האָט גימנאַזיע אויך נישט אויסגעמיטן אונדזער טאַטנס שטוב. שוין פון קליין־קינדווייז אָן האָט מען מיט אונדז — דעמאָלט צוויי זין נאָך — איינגעחזרט: דו מוניאָ וועסט זיין אַ דאָקטאָר און דו זיגמונט וועסט זיין אַן אַרכיטעקט. נישט מוניאָ איז סוף־כל־סוף געוואָרן אַ דאָק־טאָר און נישט זיגמונט — וואָס דאָס איז דער מעשה־שרייבער פון „גימ־נאַזיע” — איז סוף־כל־סוף געוואָרן אַן אַרכיטעקט, סיידן אַ מעשה־בוך פון אַ לעבן און אַ טוץ לידער־ביכער און אַנדערע שרייבערייען זענען אַ בנין...

מוניאָ, עלטער פון מיר מיט 13 חדשים, איז געווען אַ געניאַל קינד און איינגעשפּאַרט ווי אַ פעלדז, וואָס וואַקסט אַמאָל אַרויס אין מיטן פעלד. נישט פון אָרט צו רירן. און פונקט אַזוי איינגעשפּאַרט זענען גע־ווען אי מיין טאַטע און אי מיין מאַמע — דער עיקר אויף דעם געביט פון גימנאַזיע. אַז מוניאָ איז אַלט געוואָרן צען יאָר און געענדיקט די פיר קלאַסן פון דער פּוילישער, שטעטלשער פאָלקס־שולע, האָט ער געמאַכט דעם עק־זאַמען און איז אויפגענומען געוואָרן אין דער יעריסלעווער גימנאַזיע. רע־דים האָט נאָר געהאַט אַ פיר־קלאַסיקע „שקאָלאַ לודאָוואַ” — אַ פאָלקס־שולע. און אַפּילו שוין ביים עקזאַמען האָט ער אַרויסגעוויזן טראַציקייט,

אויף געוויסע פראַגן נישט געוואָלט ענטפערן, מחמת זיי זענען צו קינ־דיש. אָט אָ די טראַציקייט האָט אָנגעהאַלטן אַלע אַכט יאָר פון מוניאָס גימנאַזיע.

קלאַס־איין און קלאַס־אויס האָט מוניאַ, מיין עלטערער ברודער, גע־קעמפט אויף זיין שטייגער מיט דער גימנאַזיע־מגפה. אַלע יאָר האָט ער זיך צוגעקליבן איין לערער — און אַלעמאָל דעם גרעסטן שוחד־נעמער — און מיט אים האָט ער געפירט מלחמה. דעם קעגנשטאַנד געקענט, אָבער כסדר חוצפהדיק אָנטקעגנגערעדט. וויפל מען האָט מוניאָן געבעטן אין דער היים, אַפּעלירט צו זיין געוויסן, גימנאַזיע קאָסט געלט און סוף־כל־סוף זענען טאַטע־מאַמע נישט אַזוי רייך; רייך איז דער זיידע, און ער איז קעגן גימנאַזיע סיי־ווי און וועט נישט שטיצן זיינע זין און טעכטער, העלפן זיי מיט דער גימנאַזיע־הוצאה. מוניאַ האָט טאַקע געקעמפט; צווישן די חברים געווען דער גרויסער העלד, ביי די עלטערן פון די תלמידים — דער עיקר די יידישע — אַ רעוואָלוציאָנערע אָנשיקעניש, ביי די לערערס און דירעקטאָרן פון דער גימנאַזיע אַ רויט טוך; אָבער דער טאַטע האָט סוף־כל־סוף קיין אַנדערן אויסוועג נישט געהאַט און אויך געמוזט אָנקו־מען צו געבן שוחד דעם לערער, וואָס מוניאַ האָט אים אויסגעקליבן ווי זיין ציל־ברעט.

אַזוי גיך מוניאַ איז אַלט געוואָרן 12 יאָר — און געווען איז עס אין יאָר 1903, דאָס לעצטע לעבנס־יאָר פון דאָקטאָר טעאָדאָר הערצל — איז צו אַלע טראַציקייטן צוגעקומען נאָך אַ צרה: ציוניזם. מוניאַ האָט ממש געברענט און געפלאַקערט מיט דער אידייע. און ציוניזם, ווי יעדע פּאָלי־טיק, איז געווען שטרענג פאַרבאָטן אין די גימנאַזיעס. מוניאַ האָט זיך געמוזט אַריבערטראָגן אין אַן אַנדערער גימנאַזיע, אַן אַנדערער שטאָט, דעמ־ביץ, נעענטער צו קראָקע, ווו מען איז אויפן פּאָליטישן געביט נישט גע־ווען אַזוי ריגאָראָז. וואָס לאַטיין — ווער גריכיש — מוניאַ האָט גאָר אָרגאַניזירט קורסן פון עברית־בעברית־לערנען צווישן די תלמידים. און מוניאַ איז געווען אַ הערשערישע נאַטור, געריסן איראָנישע פּאַסעס פון די מיט־תלמידים, וואָס זענען נישט געוואָרן אַזעלכע פאַרברענטע ציוניסטן ווי ער. געשיכטע איז פאַר אים געווען איצט בלויז יידישע געשיכטע, געאָ־גראַפיע — באַשרייבונג פון ארץ־ישראל, און אַנטיקע לשונות — העב־

רעזשער דיקדוק. דייטש און פּויליש זענען נאָך געבליבן זיינע באַליבטע קעגנשטאַנדן, פּויליש — נאָך מער, ער איז געווען דער בעסטער סטיליסט אין דער גאַנצער גימנאַזיע. מוניאַ האָט גענומען שרייבן פּאַטעטישע ליד־דער אין פּראָזע אין פּויליש, שפּעטער אין העברעיִש, אויף נאַציאָנאַלע ארץ־ישראלדיקע טעמעס און זיין גאַנצער מהות איז אויסגעפּולט געוואָרן מיט דעם געדאַנק אויסצוואַנדערן קיין ארץ־ישראל, ווערן אַ חלוץ.

מיך האָט מען שוין אין קיין גימנאַזיע מער נישט געשיקט. געבראַכט די גימנאַזיע אין שטוב אַריין. איך בין געוואָרן אַן עקסטערן, געדאַרפט פאַרענדיקן בלויז פיר קלאַסן, דאָס א. ג. אונטער־גימנאַזיום און גיין אין אַ האַנדלס־שולע. און אַזוי איז טאַקע געווען. אָבער מוניאַן האָט מען גע־וואָלט מיט אַלע כוחות דורכשטופּן ביז דער מאַטורע.

מוניאַ האָט שוין איצט געקעמפּט אויף צוויי פראָנטן: אין דער גימ־נאַזיע מיט די לערערס און מיט די ייִדישע תּלמידים, וואָס זענען נישט געוואָרן אַזעלכע קנאים ציוניסטן ווי ער, און אין דער היים מיטן טאַטן און מיט דער מאַמען.

— האָסט דאָך אַ גאָונישן קאָפּ, מוניאַ — האָט זיך דער טאַטע גע־בעטן — זיץ שטיל און לערן און זיי דיר אין האַרצן אַ ציוניסט, ביז דו וועסט ענדיקן די גימנאַזיע, מאַכן מאַטורע און דאַן וועט פאַר דיר אָפן זיין די גאַנצע וועלט. ווילסט פאָרן „האַקן שטיינער" אין ארץ־ישראל — פאָר; אָבער פריִער מאַך מאַטורע!

יאָרן־לאַנג איז די שטוב אונדזערע געוועזן אַ גיהנום און אין דעם גיהנום אַ קאַמף פון אַן איינגעשפּאַרטן מלאך, כאָטש אַ גוטן — דעם טאַטן — מיט פּונקט אַזאַ זון: מוניאַ. וויפל אַרגומענטן דער טאַטע האָט אַרויסגע־רוקט — מוניאַ האָט געהאַט מער און בעסערע. ער איז געוועזן אַן ערשט־קלאַסיקער דיאַלעקטיקער און אָנגעלייענט מיט פיל הונדערטער ביכער אויף אַלערליי געביטן. דעם טאַטנס אַרגומענטן זענען געוועזן מאַכטלאָז. אַביסל שטאַרקער איז שוין געווען דער אַרגומענט פון דער מאַמעס איינגע־שפּאַרטן שווייגן. יום־טובֿים זענען געוואָרן פאַרטונקלט, ווען נאָר מוניאַ איז געוועזן אין דער היים. און אָט אַזוי איז אַלעמאָל געוועזן דער סוף פון די גימנאַזיע־וויכּוחים: דער טאַטע האָט אָנגעהויבן רחמימדיק בעטן ביי דער מאַמען: „הינדזיע, פאַרוואָס שווייגסטו, פאַרוואָס ראַטעווועסט דו

נישט?" וואָס האָט די מאַמע געזאָלט ענטפערן, אַז שטילערהייט האָט זי גאָר אַביסל גערעכט געגעבן איר געליבטן זון. זי האָט אַליין נישט גע־ ווּוּסט פאַרוואָס, אָבער זי האָט אים אַלעמאָל געגעבן גערעכט אין האַרצן. האָט זיך די מאַמע צעוויינט. און אַז דער טאַטע האָט געזען, אַז די מאַמע וויינט, איז דער טאַטע צוגעגאַנגען צום נאַכטיקן פענצטער, זיך געשטעלט הינטער אַ שווערן פאָרהאַנג און דאָרט אַריינגעוויינט זיין צער אין דער נאַכט אַריין. און אַז מוניאַ האָט דערזען, וואָס ער האָט דאָ אָנגעאַרבעט, האָט ער פאַרביסן די ליפּן און פון זיינע שיינע, באַפּעלערישע, שוואַרצע אויגן האָבן גענומען רינען איינס נאָך איינס שווערע טרערן ווי שאַרפע שטיקלעך גלאָז. פון מיר איז שוין אָפּגערעדט. און אָט האָט די יידישע דינסט אַריינגעטראָגן אַ וואַזע מיט זופּ און זעענדיק וואָס אין שטוב טוט זיך — האָט זי זיך אויף אַ קול פונאַנדערגעוויינט. איז אַריינגעלאָפן די גוייִשע דינסט און זעענדיק, אַז די יידישע דינסט וויינט, האָט זי אויך מיטן פאַרטעך גענומען ווישן די טרערן.

אויסגעוויינט זיך — זענען אַלע געוואָרן בעסער אויפגעלייגט און די ערב יום־טובדיקע סעודה איז פאַרענדיקט געוואָרן. נאָך דער סעודה האָט זיך מוניא אויפגעהויבן, שטייף און שטאָלץ אין זיין געפּאַסטן גראַנאַטע־נעם מונדיר, איז צוגעגאַנגען צום טאַטן, צו דער מאַמען, אַ קוש געגעבן די האַנט, ווי געוואָלט עפּעס זאָגן, אָבער גאָרנישט געזאָגט. עס האָט גע־הייסן: איך וועל בעסער ווערן... אָבער ער איז געוואָרן נאָך איינגעשפּאַר־טער אין זיין באַשלוס. נאָר וואָס — געבוי — דער באַשלוס איז געווען האָט קיינער נישט געוווּסט, חוץ מוניאַן. און ער האָט געקענט היטן אַ סוד, אַזוי יענעמס און אַזוי זיינעם.

געסט זענען אַריינגעקומען, געבראַכט נאַשערייען „מיט ליב אייך אייער גאַסט!" עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ שמועס אין וועלכן מוניאַ האָט אַלעמאָל געהאַט די אויבערהאַנט און אין מוניאַס רייד איז געווען איין טעמע. און ער איז אין איר געווען באַהאַוונט פּינטל אין פּינטל. ער האָט אַלץ געוווּסט און אַלץ געדענקט: ציוניזם. און געווען איז עס אין די יאָרן צווישן 1903 און 1909.

צוויי איינגעשפּאַרטע כוחות זענען געשטאַנען פּנים אל פּנים. פון איין זייט: גימנאַזיע, קאַריערע, אַ שיינער שידוך — דער טאַטע.

פון דער אַנדערער זייט: ציוניזם, ארץ־ישראל, נאַכטיקע שומרים אין אַ האַלב־ווילד לאַנד — מוניאַ.

די יאָרן זענען געגאַנגען און מיט זיי מוניא אין גימנאַזיע קלאַס אַרויס און קלאַס אַרויף, זעלטן אָן מכשולים, געהעריקע „פּאָפּראַוועקעס" ביי די שוחד־נעמענדיקע פּראָפעסאָרן, וואָס מוניאַ האָט גערודפט עד חרמה מיט טראַציקייט און זיי אים מיט „פּאָפּראַוועקעס", וואָס האָבן פאַרפינצ־טערט די שיינע, שטעטלדיקע, זומערדיקע וואַקאַציעס. צווישן טאַטן און מוניאָן האָט זיך איינגעשטעלט אַ מין וואָפנשטילשטאַנד. זאָל נאָר מוניאַ מאַכן מאַטורע — דעם רעשט וועט שוין טאָן די מענטשלעכע נאַטור, דער ווילן צו ווערן אַ דאָקטער, וואָס אויפן וועג דערצו מוז מען דורכמאַכן די שבעה מדורי גימנאַזיע־גיהנום. אָבער אַנדערע געדאַנקען האָבן היגטער זיין קלאָרן, שיינעם שטערן געגנעסטיקט ביי מוניאָן. אים איז שוין נישט גענוג געווען דער געדאַנק פון סתם אַוועקפאָרן קיין ארץ־ישראל און ווערן אַ שומר נאָך דעם מאַכן די מאַטורע. ער האָט שוין אין זיין גימנאַזיע, אין דעמביץ, און אין נאָך גימנאַזיעס אַרום געהאַט אַ גאַנצע נעץ פון געהיימע גרופּעס, וואָס האָבן פּלאַנירט דורכצופירן עפּעס אַ העראָישע זאַך, אַ טאַט מיט קרבנות. די עליה זייערע זאָל ווי־טאָן, אויפרודערן, איבערוועקן אַ דור, פּליגלען אים אָנהענגען. מוניאַ איז, ווי מיט פייער, אַרומגענומען גע־וואָרן מיט עפּעס אַ מיסטישן ציוניזם. זיינע רייד האָבן געכישופט, מיט־געריסן, אָבער נאָר ער האָט אַלץ געגומען אומדערשראָקן — ערנסט. ער האָט געצויגן קאָנסעקווענצן פון זיינע רייד. ער — דער איינציקער אין זיין קרייז, וואָס איז געשטאַנען אונטער זיין יינגלערישן כישוף.

עס איז געקומען דאָס לעצטע גימנאַזיע־יאָר 1910. דאָס מאַטורע־יאָר. נאָר ווי אַזוי מוניאַ האָט פאַרענדיקט זייז קאַפּיטל „גימנאַזיע" איז אַ מעשה פאַר זיך.